

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2024, 11 (2), 613-633

**TARİHİ VE ETİMOLOJİK TÜRKİYE TÜRKÇESİ LÜGATİ'NDEKİ ARAPÇA KÖKENLİ
KELİMELELERLE İLGİLİ BAZI EKSİK VE HATALI TESPİTLER**
**Some Incomplete and Erroneous Determinations Regarding Arabic Origin
Words in the Historical and Etymological Turkish Dictionary**

Yunus İNANÇ

Doç. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, yunus.inanc@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3659-1634.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	04.08.2024
Kabul Tarihi / Accepted:	23.10.2024
Yayın Tarihi / Published:	31.12.2024
Cilt / Volume:	11
Sayı / Issue:	2
Sayfa / Pages:	613-633

Atıf / Cite as: İnanç, Yunus. "Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatî'ndeki Arapça Kökenli Kelimelerle İlgili Bazı Eksik ve Hatalı Tespitler" (Some Incomplete and Erroneous Determinations Regarding Arabic Origin Words in the Historical and Etymological Turkish Dictionary) *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 11/2 (2024), 613-633. Doi: 10.17859/pauifd.1528051.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, İthenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with İthenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 11 (2) 2024: 613-633
**TARİHİ VE ETİMOLOJİK TÜRKİYE TÜRKÇESİ LÜGATİNDEKİ ARAPÇA
KÖKENLİ KELİMELELERLE İLGİLİ BAZI EKSİK VE HATALI TESPİTLER***

Yunus İNANÇ**

Öz

Etimoloji çalışmaları dil çalışmalarının en zor ve tartışmaya açık alanlarından olmuştur. Türk dili ile ilgili pek çok etimolojik çalışma yapılmış, çokça sözlük hazırlanmıştır. Türkçe kelime hazinesinin kökeni ile ilgili çalışmalar yapan önemli araştırmacılardan biri Avusturyalı ünlü Türkolog Andreas Tietze'dir. Tietze etimoloji alanındaki diğer çalışmalarının yanında 65 yıllık çalışmasının ürünü olarak "Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati" adlı bir sözlük hazırlamıştır. Sözlük yabancı araştırmacılar tarafından yapılan çoğu yayının aksine Türkiye'de ve Türkçe olarak basılmıştır. Bu çalışmada Tietze'nin sözlükte yer verdiği bazı kelimelerin kökenleri üzerinde durulmuştur. Tietze'nin köken bilgisine yer vermediği ve çift soru işaretiyle belirttiği kelimelerle hatalı veya eksik köken bilgisine yer verdiği kelimelerden Arapça kökenli olduğu düşünülenler ele alınmıştır. Çalışma Arapça merkezli olarak yapılmış, kelimeler değerlendirilirken Arapça köken bilgilerine odaklanılmıştır. Bu çerçevede köken bilgisine yer vermeyip tarafımızdan Arapça kökenli olduğu değerlendirilen 19 kelime ile köken bilgisi verildiği halde tarafımızdan hatalı veya eksik olduğu değerlendirilen 41 kelime incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Arapça, Etimoloji, Anderas Tietze, Köken.

Some Incomplete and Erroneous Determinations Regarding Arabic Origin Words in the Historical and Etymological Turkish Dictionary

Abstract

Etymology studies have been one of the most difficult and controversial areas of language studies. Many etymological studies have been conducted on the Turkish language and many dictionaries have been prepared. One of the important researchers working on the origin of Turkish vocabulary is the famous Austrian Turcologist Andreas Tietze. In addition to his other studies in the field of etymology, Tietze prepared a dictionary titled "Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati" as a product of his 65 years of work. Unlike most publications made by foreign researchers, the dictionary was published in Turkey and in Turkish. In this study, the origins of some words that Tietze included in the dictionary are emphasized. The words that Tietze did not include the origin information and indicated with a double question mark, as well as the words with erroneous or incomplete origin information, and those that are thought to be of Arabic origin are discussed. The study is Arabic-centered, focusing on Arabic origin information while evaluating the words. In this framework, 19 words that did not include the origin information but were considered to be of Arabic origin by us and 43 words that were considered to be incorrect or incomplete by us although they were given origin information were analyzed.

* Yazar makalede etik kurul izni gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.

** Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, yunus.inanc@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3659-1634.

Keywords: Turkish, Arabic, Etymology, Anderas Tietze, Origin.

Structured Abstract: Austrian Turcologist, scholar of Turkish language and folk literature and lexicographer Andreas Tietze was born in Vienna in 1914. He belongs to a family of Jewish origin. He speaks many languages. In 1937, he moved to Istanbul to work on Ottoman history and lived in Istanbul for twenty years. He gave lectures at various universities. In his old age, he stopped lecturing and devoted himself entirely to the historical and etymological dictionary of Turkish. Tietze was worried about dying before completing his work "Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati" (Historical and Etymological Turkish Dictionary), the product of 65 years of work, and he expressed this concern as follows: "If I die, these will die with me. Therefore, let me do them so that they can become a book. Then I decided on this dictionary." Andreas Tietze's etymological dictionary was originally planned to be published in seven volumes, six volumes and an index volume, and the first volume of the work was published by Simurg Kitapçılık in 2002. Tietze was right in his concern and died in Vienna on December 22, 2003, without seeing the complete work published. Tietze was unable to complete his dictionary while he was alive, but his colleagues took action in 2009 to complete this important work left unfinished by Tietze. The copy prepared by Simurg Kitapçılık was printed in 7 volumes. The Austrian Academy of Sciences and the Austrian Fund for the Support of Scientific Studies contributed to the preparation of this edition. In 2016, the Turkish Academy of Sciences (TÜBA) Publications reprinted the dictionary in 10 volumes. Although it is a very comprehensive dictionary, it contains incomplete and erroneous information as in every study. However, this does not diminish the value of the dictionary. For he himself confessed as follows: "As in any etymological dictionary, the number of double question marks in the book is quite large because the root (and sometimes the meaning) of many words cannot be determined. At first we thought of not including such doubtful words in the dictionary at all, but then we decided against it, thinking that it might be useful to ask questions to which we do not know the answer. We wanted these question marks to give those who read our book with the intention of criticizing it an opportunity to show their superior knowledge." As can be seen, Tietze accepts the existence of words with incomplete origin information. From this point of view, we wanted to draw attention to the incomplete and erroneous information in the dictionary. However, we would like to state that we do not see this as "an opportunity to show their superior knowledge" as Tietze says and that we do not aim to devalue the dictionary.

GİRİŞ

Avusturyalı Türkolog, Türk dili ve halk edebiyatı uzmanı ve sözlükçü Andreas Tietze 1914 yılında Viyana'da doğmuştur. Yahudi kökenli bir aileye mensuptur. Çok sayıda dil bilmektedir. 1937 yılında Osmanlı tarihi ile ilgili çalışmalar yapmak üzere İstanbul'a yerleşmiş ve yirmi yıl İstanbul'da yaşamıştır. Çeşitli üniversitelerde dersler vermiştir. Yaşının ilerlemesiyle ders vermeyi bırakmış ve kendini tamamen Türkçenin tarihi ve etimolojik sözlüğüne vermiştir.¹ Tietze 65 yıllık çalışmasının ürünü "Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati" adlı eserini tamamlayamadan ölme endişesini taşımış ve bu endişesini "*Ben ölürsem bunlar ölmüş olacak benimle beraber. Onun için onları yapayım da bunlar kitap hâline gelsin. O zaman bu lügate*

¹ Helga Anetshofer, "Tietze, Andreas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012).

karar verdim." şeklinde ifade etmiştir.² Andreas Tietze'nin etimolojik sözlüğü başlangıçta altı cilt ve bir indeks olmak üzere toplamda yedi cilt olarak planlanmış ve eserin birinci cildi 2002 yılında Simurg Kitapçılık tarafından yayımlanmıştır. Tietze endişesinde haklı çıkmış ve eserin tamamının yayımlandığını göremeden 22 Aralık 2003'te Viyana'da ölmüştür.

Tietze hayatta iken sözlüğünü tamamlayamamış; fakat çalışma arkadaşları Tietze'nin yarım bıraktığı bu önemli çalışmayı tamamlamak üzere 2009 yılında harekete geçmişlerdir. Simurg Kitapçılık tarafından hazırlanan nüsha 7 cilt olarak basılmıştır. Bu nüshanın hazırlanmasında Avusturya İlimler Akademisi ve Avusturya Bilimsel Çalışmaları Destekleme Fonu'nun katkıları olmuştur.³ 2016 yılına gelindiğinde ise Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları sözlüğü 10 cilt olarak yeniden basmıştır. Sözlüğün genel çerçevesi şu şekildedir: A-B 1. ciltte , C-E 2. ciltte, F- J 3. ciltte, K-L 4. ciltte, M-N 5. ciltte, O-R 6. ciltte, S-Ş 7. ciltte, T-V 8. Ciltte, Y-Z 9. ciltte, dizin kısmı ise 10. ciltte yer almaktadır.

Sözlükle ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Tespit edilen çalışmaların ilki Galip Güner'e ait olup sözlüğün sadece 2. Cildinin ele alındığı "*Andreas Tietze, Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati (Cilt 2, F-J, Wien 2009)'na Katkılar*" adıyla 2010 yılında yayınlanmıştır.⁴ İkincisi kitap değerlendirmesi kapsamında Mustafa Durmuş tarafından 2017 yılında "*Andreas Tietze (2017). Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati. Cilt 1-4. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları.*" adıyla yayınlanmıştır.⁵ Bir diğeri de Mehmet Zeki Gelir tarafından 2022 yılında "*Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati: Katkı ve Düzeltmeler*" adıyla yayınlanmıştır.⁶ Bir diğeri de Emine Yılmaz tarafından 2023 yılında "*Andreas Tietze'nin Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati'nde Kıbrıs Ağzı Verileri*" adıyla yayınlanmıştır.⁷

Tietze'nin sözlüğü Türkçe ile ilgili etimolojik sözlüklerin en önemlilerinden biridir. Ancak bunun yanında Tietze'nin çalışmaları dışında pek çok çalışma yapılmıştır. Sir Gerard Clauson'a ait *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish* (1972) eser⁸, İsmet Zeki Eyuboğlu'na ait *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü* (1991) adlı eser⁹, Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan ve kısaca *Derleme*

² Andreas Tietze, "Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati ve Gelişme Safhaları", *Türk Dili* 618 (2003), 565.

³ Andreas Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati* (Ankara: Simurg, 2009), 2/7.

⁴ Galip Güner, "Andreas Tietze, Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati (Cilt 2, F-J, Wien 2009)'na Katkılar", *Bellekten*, (2010).

⁵ Mustafa Durmuş, "Andreas Tietze (2017). Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati. Cilt 1-4. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları", *Bilgi* 83 (2017), 351-358.

⁶ Mehmet Zeki Gelir, "Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati: Katkı ve Düzeltmeler", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2022), 918-942.

⁷ Emine Yılmaz, "Andreas Tietze'nin Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati'nde Kıbrıs Ağzı Verileri", *Türkbilgi* 46 (2023), 221-225.

⁸ Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish* (London: Oxford University Press, 1972).

⁹ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü* (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1991).

Sözlüğü olarak bilinen *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (1993)¹⁰ adlı eser, Hasan Eren’e ait *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (1999) adlı eser¹¹, Tuncer Gülensoy’a ait *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (2007) adlı eser¹² bu çerçevede dikkat çeken önemli çalışmalardan bazılarıdır.

Tietze’nin kelime kökenleri ile ilgili bilgi verme şeklini görmek açısından bir örnek vermenin gerekli olduğu kanaatindeyiz. Söz gelimi “abara/abbara” kelimesini şöyle ele almıştır:

“AD. **abara/abbara** ‘oluk’ DS 11, ZTS 1976 s. 1 <Ar. (Suriye diyal.) ‘**abbâra** ‘geçiş, geçiş yeri’ (krş. A. Barthélemy 1935 s. 508) * **Değirmenin abarasından akan suyun...** (Yaşar Kemal 1955i s. 194). ‘Güney Doğu Anadolu ve Arap şehirlerinde kısmen yer altında devam eden yaya yolu’ * **Halk dilinde bu tünelli sokaklara ‘abbara’ denir.** (M. Mungan 1965 s. 25).”¹³

Söz konusu kelimenin ele alınış şeklinden anladığımıza göre bu kelime bir isimdir. *Abara* ve *abbara* şeklinde iki kullanımı vardır. Kökeni Arapça olup Suriye lehçesinde kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğü’nde ve Zanaat Terimleri Sözlüğü’nde geçmektedir. İki anlamı vardır ve her iki anlam da kaynaklarda geçtiği yerlere işaret edilerek örneklendirilmiştir.

Tietze’nin bu çalışması oldukça kapsamlı bir sözlük olmakla birlikte her çalışmada olduğu gibi eksik ve hatalı bilgiler içermektedir. Ancak bu durum sözlüğün değerini düşürmemektedir. Zira kendisi de şöyle bir itirafta bulunmuştur: “*Her etimolojik lugatte olduğu gibi birçok kelimenin kökü (bazen de ifade ettiği mânâ) tespit edilemediği için kitaptaki çift soru işaretlerinin sayısı bir hayli dolgundur. Önce bu gibi şüpheli kelimeleri lugate hiç koymamayı düşündük, fakat sonra cevabını bilmediğimiz sorular sormanın da faydası olabileceği düşüncesiyle bundan vazgeçtik. Bu soru işaretleri, kitabımızı tenkid etmek niyetiyle okuyanlara üstün bilgilerini göstermek için fırsat versin istedik.*”¹⁴ Görüldüğü üzere Tietze eksik köken bilgisinin olduğu kelimelerin varlığını kabul etmektedir. Buradan hareketle sözlükte yer alan eksik ve hatalı bilgilere dikkat çekmek istedik. Ancak bunu Tietze’nin dediği gibi “üstün bilgilerini gösterme fırsatı” olarak görmediğimizi ve sözlüğü değersizleştirme amacı gütmendiğimizi ifade etmek isteriz.

On ciltlik sözlüğün baştan sona taranması sonucunda Tietze’nin bazı kelimelerin köken bilgilerine yer vermediği ve bu kısımları çift soru işaretiyle belirttiği görülmüştür. Bu çerçevede öncelikle Tietze’nin köken bilgisine yer vermediği kelimelerden Arapça kökenli olduğunu düşündüğümüz 19 kelime;

¹⁰ *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993).

¹¹ Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (Ankara: Bizim Büro, 1999).

¹² Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007).

¹³ Andreas Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati* (Ankara: Tüba, 2016), 1/203.

¹⁴ Tietze, *TETTL*, 2016, 1/36.

ardından hatalı köken bilgisine yer verdiğini düşündüğümüz 43 kelime ele alınacaktır.

Köken Bilgisi Verilmeyen Kelimeler

1. abala-/apala-: Tietze abalamak/apalamak kelimelerini “bacakları gere gere, ayırarak yürümek, sallanarak, sendeleyerek yürümek” şeklinde açıklamıştır.¹⁵ Bu kelime Derleme Sözlüğü'nde de benzer anlamlarıyla yer almıştır.¹⁶ Tietze bu kelime için köken bilgisine yer vermemiştir. Ancak kelimenin Arapçadaki “ayaklanmak, yürümeye başlamak, emeklemek, dizler ve eller üzerinde yürümek” gibi anlamları olan “حبا”¹⁷ (habâ) fiili ile irtibatlı olduğu ve kelime başında bulunan “h” harfinin zamanla atılarak fiil kalıbına sokulduğu (habalamak<abalamak<apalamak) düşünülmektedir. Zira Arapçadan Türkçeye geçtiği düşünülen bazı kelimelerin halk ağzında zamanla çeşitli değişimlere maruz kaldığı görülmüştür. “خفان” (hafakân) kelimesinin “afakan”¹⁸ şekline dönüşerek kullanılmasını da bu çerçevede düşünmek mümkündür.

2. çom: Tietze çom kelimesi için “küme, bir tutam (saç: küçük tümsek, yumru ağaçlarda)” açıklamasına yer vermiş; fakat kelimenin kökeninin bilinmediğini söylemiştir.¹⁹ Kelime Derleme Sözlüğü'nde de yer almıştır.²⁰ Çom kelimesinin Arapçadaki “toplamak, biriktirmek, yağmak, bir araya getirmek” gibi anlamları olan “جمع”²¹ (ceme'a) fiilinin masdarı olan “جمع” (cem') kelimesinden gelmiş olması muhtemeldir.

3. ehliz: Tietze ehliz kelimesi için “uslu, sakin, ağırbaşlı” anlamlarını vermiş, Derleme Sözlüğü'ndeki²² anlamlarına işaret etmiş²³ fakat köken bilgisine yer vermemiştir. Kelimenin Arapçadaki “evcil, yerli, milli, sivil, ehli, doğal”²⁴ gibi anlamlara sahip “أهلي”²⁵ (ehlî) kelimesiyle irtibatlı olduğu ve ünsüz türemesi yoluyla Türkçe kalıba sokulduğu düşünülmektedir.

¹⁵ Tietze, *TETTL*, 2016, 1/410.

¹⁶ *Derleme Sözlüğü*, 1/6, 7, 283.

¹⁷ Ebûbekir Muhammed b. Hasan İbn Düreyd, *Cemherati'l-luga*, nşr. Remzî Munîr Be'albek (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyin, 1987), 1/286; 2/1017; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehtîbu'l-Luğa*, thk. Muhammed 'Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001), 5/171; Muhammed b. Mukrim b. Ali İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 14/161; Mustafa İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît* (Kahire: Mektebetü's-şuruku'd-devliye, 2004), 153.

¹⁸ *Derleme Sözlüğü*, 1/68, 69.

¹⁹ Tietze, *TETTL*, 2016, 2/251.

²⁰ *Derleme Sözlüğü*, 3/1264.

²¹ Cübân Mes'ûd, *er-Râid* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyin, 1992), 281; İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 134; Luis Ma'lûf, *el-Muncid fi'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra* (Beyrut: Dâru'l-maşrik, 2000), 216.

²² *Derleme Sözlüğü*, 5/1690.

²³ Tietze, *TETTL*, 2016, 2/566.

²⁴ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn muratteben 'alâ hurûfi'l-meâcim*, nşr. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru mek, 2003), 1/96; Mes'ûd, *er-Râid*, 151.

²⁵ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 1/96; Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâil ed-Darîr el-Mürsî İbn Sîde, *el-Muhassas*, nşr. Halil İbrahim Ceffâl (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, 1996), 3/360.

4. farı-/feri-: Tietze “bütün kuvvetini harcamak, yorulmak; kuvvetten düşmek, zayıflamak, ihtiyarlamak” anlamlarına işaret edilen *farımak* ve *ferimek* kelimeleri için köken bilgisi vermemiştir.²⁶ Kelimenin Derleme Sözlüğü’nde “ihtiyarlamak, yıpranmak, eskimek, zayıflamak, yorulmak, yorgunluktan halsiz düşmek, kuvvetten düşmek, kuvvetsiz kalmak” gibi pek çok anlamına yer verilmiştir.²⁷ Tietze’nin köken bilgisi vermediği *farımak* ve *ferimek* kelimelerinin Arapçadaki “yaşlanmak, ihtiyarlamak, kocamak” gibi anlamları olan “هَرِمَ”²⁸ (herime) fiili ile irtibatlı olduğu düşünülmektedir. Zira aralarında telaffuz ve anlam bakımından güçlü bir benzerlik bulunmaktadır.

5. goraf: Tietze “topluluk, birikinti, yığın” anlamıyla zikrettiği kelime için köken bilgisi vermemiştir.²⁹ Kelimenin Derleme Sözlüğü’nde de aynı kullanımlarına yer verilmiştir.³⁰ *Goraf* kelimesinin Arapçadaki “oda, dernek, salon, toplanma yeri, bir avuç miktarı” gibi anlamları olan “عُرْفَة”³¹ (gurfe) kelimesinin çoğulu “عُرْف” (guraf) kelimesiyle irtibatlı olduğu düşünülebilir. Tietze’nin ilgili başlık altında verdiği örnek cümlede geçen “... dört yandan goraf goraf her gün görücüler gelir...” ifadesindeki kullanımı Arapça kökeninde yer alan “avuç” anlamını çağrıştırmaktadır. Cümledeki *goraf goraf* ikilemesinin “avuç avuç, öbek öbek” gibi anlamlarla karşılaştırılması durumunda aralarındaki yakınlık belirginleşecektir.

6. itegü/iteği: “Un elerken dökülmemesi için yere serilen bez; içinde hamur saklanan ya da üzerine yufka serilen örtü; tahıl kurutmaya yarayan yün battaniye, kilim” anlamlarında kullanılan söz konusu kelimeler için Tietze köken önerisinde bulunmamıştır.³² Kelimenin kullanım alanlarına bakıldığında “bez ve örtü” anlamları öne çıkmaktadır. Arapça “غِطَاء”³³ (ğitâ) kelimesine bakıldığında “bez ve örtü” anlamlarının yanında “kaplama, kapak, kap, çarşaf, masa örtüsü” gibi anlamları da barındırdığı görülmektedir. Dolayısıyla Arapçadaki *ğitâ* kelimesinin zamanla *itegü/iteği* şekline döndüğünü söylemek mümkündür. Ayrıca sözlüğün ilerleyen sayfalarında “manda yavrusu derisinden yapılan sofranın altı” anlamıyla yer alan *ito* kelimesi için de aynı kökenin değerlendirilmesi mümkündür.

²⁶ Tietze, *TETTL*, 2016, 3/39.

²⁷ *Derleme Sözlüğü*, 5/1835, 1836.

²⁸ İsmail b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-lugati ve sıhâhi'l-arabiyye*, nşr. Ahmed Abdulgafûr 'Attâr (Kahire: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1990), 5/2057; İbn Sîde, *el-Muhassas*, 1/64; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, nşr. Mektebu tahkiki't-turâsi fi müesseseti'r-risâle (Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 2005), 1169; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, nşr. Heyet (Kuveyt: Matbaatu hukûmeti'l-Kuveyt, 1969), 34/82; Mes'ûd, *er-Râid*, 838; İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 983; Ma'lûf, *el-Muncid fi'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 1480. 1481.

²⁹ Tietze, *TETTL*, 2016, 3/246.

³⁰ *Derleme Sözlüğü*, 6/2104.

³¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4/168; Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra* (Kahire: Âlemü'l-kütüb, 2008), 2/1610.

³² Tietze, *TETTL*, 2016, 3/667.

³³ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 7/244; Mes'ûd, *er-Râid*, 581; İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 656; Ma'lûf, *el-Muncid fi'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 1058.

7. kofra: Tietze “Kahvelerde beş on kişilik özel bölmeler ya da belirli kişiler için ayrılan toplantı yeri, loca” kelimesi için köken bilgisine yer vermemiştir.³⁴ Söz konusu kelimenin Arapçadaki “oda, dernek, salon, toplanma yeri” gibi anlamları olan “عُرْفَةٌ”³⁵ (gurfe) kelimesiyle doğrudan irtibatlı olduğu düşünülebilir. Kelimede metatez³⁶ yoluyla bir değişim gerçekleşmiştir.

8. muzmahil et-: Tietze “mahvetmek, perişan etmek” anlamıyla ele aldığı kelime için köken bilgisine yer vermemiştir.³⁷ *Muzmahil* kelimesinin Arapçadaki “yok olmak, gözden kaybolmak, perişan olmak, mahvolmak” gibi anlamlara sahip “اضمحل”³⁸ (ıdmehalle) fiilinin ism-i fâil kalıbı olan “مُضْمَحِلٌ” (mudmahil) kökünden gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

9. müsmi': Tietze “ışittiren” anlamıyla yer verdiği *müsmi'* kelimesi için köken bilgisine yer vermemiştir.³⁹ Kelime Arapça “أَسْمَعُ”⁴⁰ fiilinden ism-i fâil kalıbında türetilen ve “ışittiren, duyuran” anlamlarındaki “مُسْمِعٌ” (musmi') kökeninden gelmektedir.

10. mütekâ: Tietze “kanepa” anlamındaki *mütekâ* kelimesi için köken bilgisine yer vermemiştir.⁴¹ Ancak kelimenin Arapçadaki “divan, destek, yastık, minder, dayalı, dayanmış, koltuk, kol dayama yeri, payanda” anlamlarındaki “مُتَّكَ”⁴² (müttekâ) kökeni ile irtibatı güçlü görünmektedir. Anlam ve telaffuz benzerliği bârizdir.

11. sept et-: Tietze *sept etmek* fiilini anlamına işaret etmeksizin “Şu Zeynel midir nedir, Allah'a septediyor, hem de ağalarımızın söğülmedik yerini koymuyor.” şeklinde örneklendirmiştir.⁴³ Köken bilgisine ve anlamına yer vermediği fiilin Arapçadaki “sövmek, küfretmek, yermek, hicvetmek” gibi anlamları olan “سَبٌّ”⁴⁴ “sebbe” fiilinden gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

³⁴ Tietze, *TETTL*, 2016, 4/335.

³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4/168; Ömer, *Mu'cemu'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 2/1610.

³⁶ **Göçüşme (Metatez):** Kelime içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesi olayı. Ünsüzlerin birbiri ile karşılaşmasından doğan telaffuz zorluklarını giderme amacına dayanan bu olay daha çok r ve l akıcı ünsüzlerinin bulunduğu kelimelerde ve ağızlarda görülür: köprü>körpü, kibrit>kirbit, karyola>kayrola...Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992), 74.

³⁷ Tietze, *TETTL*, 2016, 5/267.

³⁸ Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-lugati ve sıhâhu'l-arabiyye*, 4/1493; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 10/147; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1064; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 29/356; Mes'ûd, *er-Râid*, 85; İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 543.

³⁹ Tietze, *TETTL*, 2016, 5/282.

⁴⁰ Ömer, *Mu'cemu'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 2/1108.

⁴¹ Tietze, *TETTL*, 2016, 5/288.

⁴² İbn Sîde, *el-Muhassas*, 3/333; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/200, 201; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 1/499; Mes'ûd, *er-Râid*, 710; İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 362; Ma'lûf, *el-Muncid fi'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 1058.

⁴³ Tietze, *TETTL*, 2016, 7/263.

⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/456; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 10/442; Mes'ûd, *er-Râid*, 430; İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 411; Ma'lûf, *el-Muncid fi'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 641.

12. seyil: *Seyil* kelimesi için “kuytu, ılık yer” anlamına yer vermiş fakat köken bilgisine işaret etmemiştir.⁴⁵ Söz konusu kelimenin kökeninin Arapçadaki “sahil, kıyı” anlamındaki “ساحل” (sâhil) kelimesi olması muhtemel olduğu gibi “düz, düz yer, hafif, kolay, ova, basit, düzlük, vadi” gibi anlamları olan “سهل” (sehl) kelimesi olması da muhtemeldir.

13. sıfrülyed: “Beş parasız” anlamıyla yer verdiği *sıfrülyed* kelimesi için köken bilgisine yer vermemiştir.⁴⁶ Ancak kelime Arapça “sıfır” anlamındaki “صفر” (sıfr) ve “el” anlamındaki “يد” (yed) kelimelerinin birleşimi “صفر اليد” (şıfru'l-yed) tabirinden gelmiş olmalıdır. Klasik sözlüklerde söz konusu tabir “elinde avucunda bir şey kalmamış, eli boş, beş parasız adam” anlamında “رجلٌ صفرُ اليد” şeklindeki kullanımına yer verilmiştir ki aynı anlama işaret etmektedir.⁴⁷

14. teberik: “Armağan, andıç; fetiş” anlamlarındaki *teberik* kelimesi için köken bilgisine yer verilmemiştir.⁴⁸ Bunun için anlam ve telaffuz bakımından yakınlığı göz önünde bulundurulduğunda Arapçadaki “bir şeyi uğurlu saymak, kutlu, değerli saymak” anlamlarındaki “تَبْرُكٌ”⁴⁹ (teberruk) kelimesine dikkat çekilmesinde yarar vardır.

15. tehril: “İpekten yapılmış, örülmüş kalınca iplik” anlamındaki *tehril* kelimesi için köken bilgisine yer verilmemiştir.⁵⁰ Derleme Sözlüğü’nde söz konusu kelimeye benzer bir şekilde “ince ipekli, tel ve pulla işlenmiş gelin duvağı” anlamında *heril* kelimesine yer verilmiştir.⁵¹ Hem Tietze’nin köken bilgisine yer vermediği *tehril* kelimesi hem de Derleme Sözlüğü’nde yer alan *heril* kelimesi için Arapçadaki “ipek, ipekli” anlamlarını taşıyan “حَرِيرٌ”⁵² (harîr) kelimesinin göz önünde bulundurulması mümkündür.

16. tüfe/tüfe taşı: Tietze “topraktan yapılmış frenk ocağı” anlamındaki *tüfe* kelimesi ve “sacayağı gibi kullanılan üç taş” anlamındaki *tüfe taşı* kelimeleri için köken bilgisine yer vermemiştir.⁵³ Her iki kelime için Arapçadaki “أُفَيْيَةٌ”⁵⁴ (üsfiyye) kelimesi yakın görünmektedir. Zira söz konusu kelimeye yer alan “ث” harfinin “t”ye dönmüş olması muhtemeldir. Arapçadaki söz konusu kelime de “ocak ayaklığı, tencere altı için üç ayak, sacayağı, ocak altlığı” gibi anlamlara gelmektedir.

⁴⁵ Tietze, *TETTL*, 2016, 7/285.

⁴⁶ Tietze, *TETTL*, 2016, 7/301.

⁴⁷ İbn Düreyd, *Cemherati'l-luga*, 2/740; İbn Sîde, *el-Muhassas*, 3/452.

⁴⁸ Tietze, *TETTL*, 2016, 8/116.

⁴⁹ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 36/354; Mes'ûd, *er-Râid*, 191; İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 51; Ma'lûf, *el-Muncid fi'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 84.

⁵⁰ Tietze, *TETTL*, 2016, 8/122.

⁵¹ *Derleme Sözlüğü*, 7/2345.

⁵² İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 165; Ömer, *Mu'cemu'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 1/470.

⁵³ Tietze, *TETTL*, 2016, 8/290.

⁵⁴ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 15/108; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 9/3; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 791; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 23/5; Mes'ûd, *er-Râid*, 19; İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 6.

17. ümük/ümmük/ünük: “Boğaz, gırtlak” anlamındaki kelimeler için köken bilgisine yer verilmemiştir.⁵⁵ Kelimenin Arapçadaki “boyun, boynun ön kısmı, gerdan” anlamlarındaki “عُنُق”⁵⁶ (‘unuk) kökeninden gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

18. vaty et-: Tietze “üste çıkmak” anlamındaki *vaty etmek* fiili için köken bilgisine yer vermemiştir.⁵⁷ Kelimenin Arapçadaki “indirmek, alçaltmak” anlamındaki “وَطِي”⁵⁸ (vaty) kelimesi ile irtibatı güçlü görünmektedir. Zira bir şeyin indirilmesi veya alçaltılması onun üstüne çıkılması anlamını da taşımaktadır.

19. yumma: Tietze “kadın” anlamında verdiği *yumma* kelimesi için köken bilgisinden söz etmemiştir.⁵⁹ Kelimenin Arapçadaki seslenme ve çağırma edatı olan “يا” ile “أم” kelimelerinin birleşimi olan ve “anne!” anlamındaki “يا أمه” ifadesinin halk ağzındaki kısaltılmış şekli “يماه” (yummâh/yammâh) kelimesinden gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Örnek cümle olarak zikrettiği “bi Arap yumman mı var...” ifadesi de bu ihtimali güçlendirmektedir.

Hatalı Köken Bilgisine Yer Verildiği Düşünülen Kelimeler

1. aba: “Kaba kumaştan yapılan uzun üstlük” şeklinde tanımlanan aba kelimesinin kökeni hakkında Tietze “bir nevi kollu üstlük” açıklamasıyla “قَبَاء” (qabâ) kelimesine yer vermiş ve kelimenin başındaki “k” sesinin hemzeye dönüştüğünü belirtmiştir.⁶⁰ “قَبَاء” kelimesi Arapça sözlüklerde “gömlek üstüne giyilen elbise”⁶¹, “bol yenli elbise”⁶² şeklinde açıklanmıştır. Tietze’nin verdiği köken bilgisi bütünüyle yanlış olmasa da söz konusu kelimeyi Arapçadaki daha yakın bir kelime ile irtibatlandırmak mümkündür ki o da “عَبَاء\عباءة” (‘abâ) kelimesidir. “عباء” kelimesi de sözlüklerde “yün ve benzeri şeylerden yapılmış, önü yarık, geniş, yensiz ve elbise üstüne giyilen giysi” şeklinde açıklanmıştır.⁶³ Kelimenin kökeni hakkında diğer etimolojik sözlükler “عباء” kelimesine yer vermişlerdir.⁶⁴

2. abdal/ebdal: Tietze *abdal* kelimesini “tasavvuf edebiyatında bir azizler sınıfı” şeklinde açıklamış ve kökeninin Arapçadaki “بَدَل” (bedel) kelimesinin çoğulu olan “أَبْدَال” olduğunu söylemiştir. “بَدَل” kelimesini de “bir şeyin veya kimsenin yerini tutan karşılık” anlamıyla izah etmiştir.⁶⁵ Oysa söz konusu kelimenin kökeninin Arapçadaki “kahraman, önder, yiğit, cesur, baş kahraman, öncü, yıldız”

⁵⁵ Tietze, *TETTL*, 2016, 8/379.

⁵⁶ Mes’ûd, *er-Râid*, 567; İbrahim vd., *el-Mu’cemu’l-vesît*, 632.

⁵⁷ Tietze, *TETTL*, 2016, 8/410.

⁵⁸ Mes’ûd, *er-Râid*, 866; İbrahim vd., *el-Mu’cemu’l-vesît*, 1041; Ma’lûf, *el-Muncid fi’l-lugati’l-arabiyyeti’l-muâsıra*, 1538, 1539.

⁵⁹ Tietze, *TETTL*, 2016, 9/437.

⁶⁰ Tietze, *TETTL*, 2016, 1/199.

⁶¹ Mes’ûd, *er-Râid*, 618.

⁶² Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 686.

⁶³ Mes’ûd, *er-Râid*, 537; İbrahim vd., *el-Mu’cemu’l-vesît*, 579; Ma’lûf, *el-Muncid fi’l-lugati’l-arabiyyeti’l-muâsıra*, 940.

⁶⁴ Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 31; Eyuboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, 1/2.

⁶⁵ Tietze, *TETTL*, 2016, 1/206.

anlamlarındaki “بَطْلٌ”⁶⁶ (baṭal) kelimesinin çoğulu olan “أَبْطَالٌ” (abṭal) olması daha uygundur. Kelimenin kökenine işaret etme konusunda bu kelimenin hem anlam hem de telaffuz bakımından Tietze'nin işaret ettiği kökenden daha öncelikli olduğu söylenebilir.

3. abiye: Tietze *abiye* kelimesini “resmî (giyim hakkında)” şeklinde açıklamış ve köken bilgisi olarak Fransızca bir kelimeye işaret etmiştir.⁶⁷ Kelimenin Arapçadaki “عَبَاءَةٌ” (‘abâe) kelimesi ile irtibatlandırılması kuvvetle muhtemeldir. “عَبَاءَةٌ” kelimesi de sözlükte “yün ve benzeri şeylerden yapılmış, önü yarık, geniş, yensiz ve elbise üstüne giyilen giysi” şeklinde açıklanmıştır.⁶⁸

4. aferide: Tietze “mahlûk, insan” olarak açıkladığı *aferide* kelimesinin kökenini Farsçadaki “yaratılmış” anlamındaki *afârîda* kelimesine dayandırmıştır.⁶⁹ Fakat kelimenin Arapçadaki “şeytan, ifrit, çok kötü, şerli” gibi anlamları olan “عَفْرِيتٌ”⁷⁰ (‘ifrît) kelimesinin çoğulu “عَفَارِيْتٌ” (‘afârît) kelimesinden gelmiş olması muhtemeldir. Kelime {قَالَ عَفْرِيتٌ مِّنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ} şeklinde Kur’ân-ı Kerîm’de (Neml sûresi, 39. âyet) de geçmektedir.

5. ahı: Kelimeyi “sevilen kimse, dost, belki de bir çeşit akrabalık” şeklinde açıklayan Tietze köken bilgisi vermemiştir. Başlangıçta Eski Türkçedeki cömert anlamında kullanıldığını belirttiği *aki* kelimesine işaret etmiş, daha sonra kelimenin Arapçadaki *ahi* kelimesiyle irtibatlı olabileceği ihtimaline yer vermiştir. Her ne kadar Tietze görüşünü netlikle ifade etmese de hem kelimenin açıklamasında verdiği anlam hem de kelimenin kullanımına dair verdikleri örnekler kelimenin Arapça kökenine işaret etmektedir.⁷¹ Dolayısıyla Arapçadaki “kardeş, dost, birader, ahbap, arkadaş” gibi anlamları olan “أَخٌ” kelimesinin “benim” anlamındaki iyelik eki olan “ي” harfine birleşmesinden oluşan ve “kadeşim, dostum, arkadaşım” gibi anlamlara gelen “أَخِي” (ahî) kelimesinin söz konusu *ahı* kelimesiyle doğrudan irtibatlı olduğunu söyleyebiliriz.

6. ahil: Tietze *ahil* kelimesi için “görmüş geçirmiş, yaşlı kimse” açıklamasına yer vermiş ve kelimenin Arapçadaki “أَهْلٌ” kelimesiyle irtibatlı olduğunu belirtmiştir.⁷² Kelime Derleme Sözlüğü’nde de benzer anlamıyla yer almıştır.⁷³ Tietze'nin köken olarak teklif ettiği kelimenin “bir yerde ikamet eden, bir yerin devamlı sakini, meskûn bölge, şenlenmiş, yaşanılabilir” gibi anlamları bulunmaktadır. Kelime için zikredilen “görmüş geçirmiş, yaşlı kimse” anlamı Tietze'nin zikrettiği

⁶⁶ İbn Sîde, *el-Muhassas*, 1/674; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11/56; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 967; Mes'ûd, *er-Râid*, 175; İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 61; Ma'lûf, *el-Muncid fi'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 100; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 60.

⁶⁷ Tietze, *TETTL*, 2016, 1/214.

⁶⁸ Mes'ûd, *er-Râid*, 537; İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 579; Ma'lûf, *el-Muncid fi'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 940.

⁶⁹ Tietze, *TETTL*, 2016, 1/260.

⁷⁰ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 2/212; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 13/87; İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 2/611.

⁷¹ Tietze, *TETTL*, 2016, 1/284, 285.

⁷² Tietze, *TETTL*, 2016, 1/286.

⁷³ *Derleme Sözlüğü*, 1/129.

kökenden daha çok “عاقل”⁷⁴ (‘akıl) kelimesini çağrıştırmaktadır. Söz konusu kelime de “akıllı, hikmetli, arif, basiret sahibi, makul, anlayışlı, akli başında, doğru karar verebilen, kavrayan, iyi düşünebilen, kavrayışlı” gibi anlamlara gelmektedir ki *ahil* kelimesi için ifade edilen anlama daha yakın durmaktadır. Kelimedeki “ق” (kâf) harfinin zamanla “h” harfine döndüğü söylenebilir. Zira halk ağzında kelimelerin zamanla değişim geçirdiğinin örnekleri oldukça çoktur. “عقبة” (‘aķabe) kelimesinin “ahaba”⁷⁵, “عاكس” kelimesinin “aķıs”⁷⁶, “عقرب” (‘aķrab) kelimesinin “ahrab”⁷⁷, “قصيد” (kâşil) kelimesinin “hasıl”⁷⁸ şekline dönüşmesini bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

7. asker: Tietze *asker* kelimesinin Arapça kökenli olduğunu belirtmiş, başka bir ihtimale de yer vermemiştir.⁷⁹ Fakat kelimenin bazı kaynaklarda Arapçaya sonradan geçmiş (muarreb) kelimelerden olduğuna yer verilmiştir. Bu kaynaklara göre *asker* kelimesi Arapçaya Farsça *leşker* kelimesinden geçmiştir.⁸⁰

8. bürgü/pürgü: Tietze “atki, çarşaf, baş örtüsü” olarak açıkladığı *bürgü/pürgü* kelimesinin kökeni olarak eski Türkçedeki sarmak, kuşatmak anlamındaki *bür-* kelimesine işaret etmiştir. Ona göre *bürgü* veya *pürgü* kelimeleri “bürmek, bürümek” eyleminden -gü ekiyle isme dönüştürülmüştür.⁸¹ Tietze'nin bu görüşü kelimenin kökeni hakkında uzak ve zorlama bir yorum olarak değerlendirilmese de başka bir ihtimali düşündürmeyecek kadar da güçlü görünmemektedir. Zira Arapçadaki “برقع”⁸² (burķu') kelimesi hem telaffuz ve hem de anlam bakımından bu kelimelere daha yakın görünmektedir. Burķu' kelimesi de “göz dışında yüzün tamamını kapatan örtü, baş örtüsü” olarak açıklanmıştır. Söz konusu kelime bu anlamıyla 609 yılına ait bir Arap şiirinde de yer almıştır.⁸³

9. carcar/cercer/circır: Tietze bu kelime grubunun Türkçede “döven” anlamında kullanıldığını belirtmiş ve köken olarak Arapçadaki “جرجر/جرجار” (cercer/cercâr) kelimesine işaret etmiştir.⁸⁴ Fakat Tietze'nin işaret ettiği bu kelimelerin tarım hasat işlemlerinde kullanılan “döven” ile bir ilgisi

⁷⁴ İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 617; Ömer, *Mu'cemu'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 2/1531.

⁷⁵ *Derleme Sözlüğü*, 1/123.

⁷⁶ *Derleme Sözlüğü*, 1/131.

⁷⁷ *Derleme Sözlüğü*, 1/133.

⁷⁸ *Derleme Sözlüğü*, 7/2298.

⁷⁹ Tietze, *TETTL*, 2016, 1/456, 457.

⁸⁰ Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed el-Cevâlikî, *el-Mu'arrab mine'l-kelâmi'l-a'cemî*, nşr. F. Abdurrahim (Dîmeşk: Dâru'l-kalem, 1990), 453; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî, *Şifâ'ü'l-ğalîl fîmâ fî kelâmi'l-'Arab mine'd-daħîl*, nşr. Muhammed Keşşâş (Beyrut: Darul Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 212; Eddî Şîr, *Kitâbu'l-elfâzi'l-fârisiyyeti'l-Mu'arrabe* (Beyrut: el-Matbaatu'l-Katolikiyye, 1908), 114.

⁸¹ Tietze, *TETTL*, 2016, 1/830.

⁸² Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 7/257; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 10/13; Mes'ûd, *er-Râid*, 170; İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 51; Ma'lûf, *el-Muncid fi'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 84.

⁸³ *Dîvânu şî'ri'l-Musakkab el-'abdî*, nşr. Hasan Kâmil es-Sayrafî (Kahire: Ma'hedu'l-mahtûtâtî'l-'arabiyye, 1971), 38, 39.

⁸⁴ Tietze, *TETTL*, 2016, 2/45.

bulunmamaktadır. Bu kelime Türkçede “un ve bulgur çekilen makine⁸⁵ ve tekerlekli döğen⁸⁶” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Söz konusu anlamlara işaret eden kelime için Arapçadaki “traktör, çekici, sürgülü, kayar” gibi anlamları olan “جزار”⁸⁷ (cerrâr) kelimesi daha yakın anlamlar taşımaktadır.

10. cavk: Tietze'nin “topluluk” anlamında kullanıldığına işaret ettiği *cavk* kelimesi⁸⁸ Derleme Sözlüğü'nde de yer almış ve “*O adam bizim cavktandır.*” cümlesiyle örneklendirilmiştir.⁸⁹ Tietze kelimeyi Arapçadaki “koro, grup, topluluk, kıt'a” anlamlarıyla kullanılan “جوق”⁹⁰ (cavķ) kelimesiyle irtibatlandırmıştır. Bu göz ardı edilemeyecek bir ihtimal olmakla birlikte kaynaklarda işaret edilen diğer ihtimalleri de zikretmekte yarar vardır. Zira kaynaklarda söz konusu kelimenin Arapça olmadığı, Farsçada “insanlardan oluşan topluluk” anlamında kullanılan “جوخ” (cûh veya cavh) kelimesinden geçtiği, bunun yanında Türkçedeki “جوق” (çok) kelimesinden geçmiş olabileceği şeklinde bilgiler yer almıştır.⁹¹

11. cevz/ceviz: Tietze *cevz/ceviz* kelimesinin Arapçadaki “جوز” (cevz) kelimesinden geldiğine işaret etmiştir.⁹² Fakat kaynaklarda kelimenin Arapçaya Farsçadan geçtiğine işaret edilmiştir.⁹³

12. çemre-: *Çemremek* kelimesi “kol ve paçanın sıvanması”nı ifade etmek üzere kullanılmıştır. Derleme Sözlüğü'nde de “kolunu veya paçalarını sıvamak, eteğini toplamak, herhangi bir şeyin ucunu, etrafını toplamak” anlamına yer verilmiştir.⁹⁴ Tietze söz konusu kelimenin *çermemek*'ten geldiğini, kelimenin metateze uğrayarak *çemremek* şeklini aldığını belirtmiştir.⁹⁵ Söz konusu kelimenin Arapçadaki “derlemek, toplamak, yığmak, yığılmak, toplanmak, kümelenmek, biriktirmek, bir araya gelmek” gibi anlamları olan “جَمَهْرَ”⁹⁶ (cemhera) fiilinden veya yine “toplamak, biriktirmek, yığmak, bir araya getirmek” gibi anlamları olan “جَمَعُ”⁹⁷ (ceme'a) fiilinin masdarı olan “جمع” (cem') kelimesinden gelmiş olması muhtemeldir. Kelimenin zamanla *cem'lemek* şeklinden *çemremek* şekline döndüğünü söylemek mümkündür. Yine *çemrek*,

⁸⁵ *Derleme Sözlüğü*, 3/860, 861.

⁸⁶ *Derleme Sözlüğü*, 12/4469.

⁸⁷ Mes'ûd, *er-Râid*, 271; İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 116; Ma'lûf, *el-Muncid fi'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 193.

⁸⁸ Tietze, *TETTL*, 2016, 2/49.

⁸⁹ *Derleme Sözlüğü*, 3/866.

⁹⁰ İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 148; Ömer, *Mu'cemu'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 2/423.

⁹¹ Şîr, *Kitâbu'l-elfâzi'l-fârisiyyeti'l-Mu'arrabe*, 49; el-Cevâlîkî, *el-Mu'arrab mine'l-keîmi'l-a'cemî*, 231.

⁹² Tietze, *TETTL*, 2016, 2/75.

⁹³ İbn Düreyd, *Cemherati'l-luga*, 1/473; Şîr, *Kitâbu'l-elfâzi'l-fârisiyyeti'l-Mu'arrabe*, 48; el-Cevâlîkî, *el-Mu'arrab mine'l-keîmi'l-a'cemî*, 238; el-Hafâcî, *Şifâ'ü'l-galîl fimâ fi kelâmi'l-'Arab mine'd-dahîl*, 113.

⁹⁴ *Derleme Sözlüğü*, 3/1132, 1133.

⁹⁵ Tietze, *TETTL*, 2016, 2/186.

⁹⁶ İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 774; Mes'ûd, *er-Râid*, 657.

⁹⁷ Mes'ûd, *er-Râid*, 281; İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 134; Ma'lûf, *el-Muncid fi'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 216.

çemrenmek, çimrenmek, çemrenik gibi kelimelerin de bu çerçevede bir değişime maruz kalarak halk ağzında kullanılmaya devam ettiği söylenebilir.

13. çepiş/çebiş/çebiç: Bir, iki yaşındaki keçi yavrusu için kullanılan bu kelimeler için köken olarak eski Türkçeye işaret edilmiştir.⁹⁸ Söz konusu kelimenin kökeninin eski Türkçeye dayanması muhtemel olmakla birlikte Arapçadaki aynı anlamı taşıyan “كَبْش” (kebs) kelimesiyle taşıdığı benzerlik dikkat çekmektedir. “كَبْش” kelimesinin yaklaşık olarak 573 yılına ait bir Arap şiirinde geçtiği görülmüştür.⁹⁹ Asıl kökeninin hangisi olduğunu tam olarak tespit etmek mümkün değildir.

14. çöm: *Çöm* kelimesi Tietze tarafından “demet, birkaç kişinin bir arada bulunması” şeklinde açıklanmıştır. Kelimenin kökeni hakkında kesin olmamakla birlikte Çağatay Türkçesi olduğu bilgisine yer verilmiştir.¹⁰⁰ Ancak bu kelime de yukarıda geçen *çom* kelimesi gibi Arapçadaki “toplamak, biriktirmek, yığmak, bir araya getirmek” anlamlarındaki “جمع”¹⁰¹ (cem') kelimesinden gelmiş olmalıdır. Kesin olarak bir kökene işaret edilememiş olması ve Arapçadaki söz konusu kelime ile anlam ve telaffuz benzerliğinin bulunması bu ihtimali güçlendiren bir durum olarak değerlendirilebilir.

15. debre: Tietze *debre* kelimesini “ot, saman, yulaf, yonca gibi hayvan yemi” şeklinde açıklamış ve köken olarak Farsçadaki “dabara” kelimesine, onun kökeni olarak da Arapçadaki “دبرة” (debra) kelimesine işaret etmiştir.¹⁰² İşaret edilen “دبرة” kelimesi “savaş ve benzeri mücadelelerdeki hezimet, yenilgi” anlamına gelmekte olup söz konusu anlamları taşımamaktadır. Oysa bu kelime yerine “tohum, çekirdek, öz, tohum veya yumurtada bulunan asıl hücrecik, esas, nüve, tohum tanesi” gibi anlamlara gelen “بَدْر”¹⁰³ (bedre) kelimesiyle irtibatlı olarak düşünmek daha doğru görünmektedir. Söz konusu kelimenin Arapçadaki “bedre” kelimesinden metatez yoluyla *debre* şekline dönerek geçmesi, Tietze tarafından işaret edilen ve her ne kadar telaffuz bakımından daha yakın görünse de anlam bakımından ilişkili görünmeyen “دبرة” kelimesinden geçmesi ihtimalinden daha yakın görünmektedir.

16. dehliz: Tietze “koridor” anlamıyla Arapçadaki “دهليز” (dehlîz) kelimesine işaret etmiştir.¹⁰⁴ Fakat Arapçaya sonradan geçmiş ve Arapçalaşmış kelimelerin ele alındığı kaynaklarda kelimenin Arapçaya Farsçadan geçtiğine işaret edilmiştir.¹⁰⁵ Dolayısıyla kelime Tietze'nin işaret ettiği gibi Arapça kökenli değil, Farsça kökenlidir.

⁹⁸ Tietze, *TETTL*, 2016, 2/191.

⁹⁹ Selâmet Abdullah es-Süveydî, *Şi'ru kabileti Zübyân fi'l-câhiliyye*, nşr. Selâmet Abdullah es-(Doha: Matbûâtu câmiati Katar, 1987), 472.

¹⁰⁰ Tietze, *TETTL*, 2016, 2/260.

¹⁰¹ Mes'ûd, *er-Râid*, 281; İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 134; Ma'lûf, *el-Muncid fi'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 216.

¹⁰² Tietze, *TETTL*, 2016, 2/330.

¹⁰³ Mes'ûd, *er-Râid*, 167; İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vesît*, 45; Ma'lûf, *el-Muncid fi'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 74.

¹⁰⁴ Tietze, *TETTL*, 2016, 2/343.

¹⁰⁵ el-Cevâlîkî, *el-Mu'arrab mine'l-keîmi'l-a'cemî*, 318; el-Hafâcî, *Şifâ'ü'l-galîl fîmâ fî kelâmi'l-'Arab mine'd-dağîl*, 149, 150; Şîr, *Kitâbu'l-elfâzi'l-fârisiyyeti'l-Mu'arrabe*, 68.

17. desakir: “Kasabalar, köyler; dağ kaleleri” şeklinde açıklanan ve Arapça “دسكرة” (deskera) kelimesinin çoğulu olan “دساكر” (desâkir) kelimesinden geçtiği belirtilen¹⁰⁶ *desakir* kelimesinin kökeni hakkında Tietze’nin belirttiğinin aksine bilgiler yer almaktadır. Zira kaynaklarda “etrafında evler olan ve saraya benzeyen bina”¹⁰⁷, “saray veya içki içilen yer”¹⁰⁸ ve “köy, manastır, şehir, belde”¹⁰⁹ şeklinde açıklanan “دسكرة” kelimesinin Arapça olmayıp Arapçaya sonradan geçtiği belirtilmiştir.

18. emsal: “Yaşıt” anlamındaki kelimenin kökeni için Tietze Farsça *hamsâl* kelimesine işaret etmiştir.¹¹⁰ Fakat söz konusu kelimenin Arapçadaki “benzerlik, denklik” anlamlarını barındıran “أمثل” (emsal) kelimesiyle irtibatı daha güçlüdür. *Emsal* kelimesi için Arapçadaki *emsel* kelimesi telaffuz ve anlam benzerliği bakımından Farsçadaki *hamsâl* kelimesinden daha yakın görünmektedir.

19. endeki: Tietze “oradaki, yanındaki, şu” anlamlarında kullanılan *endeki* kelimesinin Çağatayca *andağı* kelimesinden geldiğini ifade etmiştir.¹¹¹ Kelime Derleme Sözlüğü’nde de “yanında, yanındaki, yakınındaki, bu, şu” anlamlarıyla yer almaktadır.¹¹² Kelimenin Tietze’nin işaret ettiği şekliyle Çağataycadaki ilgili kelimedenden gelmesi muhtemel olmakla birlikte Arapçadaki aynı anlamda kullanılan “عندك” (‘indeke/‘indeki) kelimesinden gelmiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Türkçede kullanılan kelime ile Arapçadaki kelime arasında hem telaffuz hem de anlam bakımından güçlü bir yakınlık görünmektedir.

20. faça: Tietze argoda “yüz, çehre, surat” anlamında kullanılan *faça* kelimesi için Yunanca *fatsa*, İtalyanca *faccia* ve nihai köken olarak da Latince *facies* kelimelerine işaret etmiştir.¹¹³ İşaret edilen kelimelerle *faça* kelimesi arasında telaffuz ve anlam yakınlığı görünmektedir. Her ne kadar Tietze yer vermese de İngilizcedeki yüz anlamındaki *face* kelimesiyle de yakın görünmektedir. Fakat kelimenin Arapçadaki “yüz, yüzey, çehre, sima, surat” gibi anlamları olan “وَجْه”¹¹⁴ (vech) kelimesiyle irtibatı da görmezden gelinemeyecek bir irtibattır.

21. fak: Tietze *fak* kelimesini “küçük kuş yakalamak için tahta parçalarından ve bir kırıştan yapılan kapan” şeklinde açıklamış ve köken olarak Arapçadaki “tuzak, kapan, hile” anlamlarına gelen “فَحْ”¹¹⁵ (faḥ) kelimesine işaret etmiştir.¹¹⁶ Türkçe ve Arapça kelime arasındaki telaffuz ve anlam benzerliği açıkça görülmektedir. Fakat

¹⁰⁶ Tietze, *TETTL*, 2016, 2/377.

¹⁰⁷ el-Cevâlikî, *el-Mu’arrab mine’l-keîâmî’l-a’cemî*, 310.

¹⁰⁸ el-Hafâcî, *Şifâ’ü’l-ğalîl fîmâ fî kelâmî’l-‘Arab mine’d-daḥîl*, 147.

¹⁰⁹ Şîr, *Kitâbu’l-elfâzî’l-fârisiyyeti’l-Mu’arrabe*, 64.

¹¹⁰ Tietze, *TETTL*, 2016, 2/601.

¹¹¹ Tietze, *TETTL*, 2016, 2/607.

¹¹² *Derleme Sözlüğü*, 5/1744, 1745.

¹¹³ Tietze, *TETTL*, 2016, 3/29.

¹¹⁴ İbrahim vd., *el-Mu’cemu’l-vesît*, 1015; Ömer, *Mu’cemu’l-lugati’l-arabiyyeti’l-muâsıra*, 3/2408; Mes’ûd, *er-Râid*, 856.

¹¹⁵ İbn Düreyd, *Cemherati’l-luga*, 1/106; es-Sâhib İsmâil b. Abbâd, *el-Muhît fî’l-luga*, nşr. Muhammed Hasan Âl Yâsîn (Beyrut: Âlemu’l-kütüb, 1994), 2/202; Cevherî, *es-Sihâh tâcü’l-lugati ve sıhâhu’l-arabiyye*, 1/428; İbrahim vd., *el-Mu’cemu’l-vesît*, 676.

¹¹⁶ Tietze, *TETTL*, 2016, 3/32.

kaynaklarda bu kelime ile ilgili farklı görüşler yer almaktadır. Halîl b. Ahmed kelimenin Acem kelamı olduğunu söylemektedir.¹¹⁷ Hafâcî (ö. 1069/1659) de benzer bir şekilde Arapça olmadığını, Arapçaya sonradan geçtiğini ifade etmektedir.¹¹⁸ Fakat Eddî Şîr (1867-1915) kelimeyi tek bir kökenle irtibatlı olarak değerlendirmekten kaçınmış ve kelimeye diller arası benzerlik/ödünçleme çerçevesinde yaklaşmıştır. Zira ona göre kelime Farsça “فخ” (faḥ) kelimesi ve Türkçe *fak* kelimesiyle yakından ilişkilidir. Öte yandan Süryânice, İbranice, Yunanca, Rumca, Fransızca ve Kürtçe bazı kelimelerle de irtibatlıdır.¹¹⁹ Bu bakımdan söz konusu kelimenin kökeni ile ilgili tek bir ihtimal bulunmamaktadır.

22. fulâd: Tietze “çelik” anlamındaki *fulâd* kelimesi için Arapçadaki aynı anlamda kullanılan “فولاذ” (fûlâz) kelimesine işaret etmiştir.¹²⁰ Fakat kelimenin aslının Arapça değil Farsça olduğuna yer verilmiş ve *bolat* (polat) kelimesine işaret edilmiştir.¹²¹

23. futa/fita: Tietze *futa/fita* kelimelerinin “hamamda bağlanan bel havlusu” anlamında kullanıldığını belirtmiş ve köken olarak “peçete, havlu, önlük, çocuk bezi, elbezi” anlamlarındaki Arapça “فوطَة” (fûta) kelimesine işaret etmiştir.¹²² Kelime Derleme Sözlüğü'nde de yer almış ve “hamam havlusu, önlük, baş örtüsü, hamamda bedene sarılan örtü, peştamal” anlamlarına yer verilmiştir.¹²³ Fakat kaynaklarda kelimenin Arapça olmadığı ve Sind diline ait olduğu bilgisine yer verilmiştir.¹²⁴

24. füşarat: Tietze “atıp tutma, caka satma, tıraş, ötüş” *füşarat* kelimesi için Arapça “فشارات” kökenine işaret etmiştir.¹²⁵ *Füşarat* kelimesinin Arapça sözlüklerde “böbürlenme, caka satma, palavra sıkma, yalanı abartma” gibi anlamları olan “فُشَّر”¹²⁶ fiili ile irtibatı var görünmektedir. Ancak “hezeyan” anlamındaki “فُشَار” (füşâr) kelimesine bakıldığında Arapça olmadığı bilgisine ulaşılmaktadır.¹²⁷

25. gâvur: Halk ağzında *gâvur* şekliyle “Müslüman olmayan, kâfir” kimse için kullanılan kelime için Tietze Farsça *gebr* köküne işaret etmiştir.¹²⁸ Söz konusu kelime Farsçada “ateşperest” anlamında kullanılmaktadır. Halk ağzındaki *gâvur* kelimesi ile ilgili Tietze'nin işaret ettiği köken mümkün olmakla birlikte Arapçadaki “inkârcı,

¹¹⁷ el-Ferâhîdî, *Kitâbu 'l-'ayn*, 3/305.

¹¹⁸ el-Hafâcî, *Şifâ 'ü 'l-galîl fîmâ fî kelâmi 'l-'Arab mine 'd-daḥîl*, 231.

¹¹⁹ Şîr, *Kitâbu 'l-elfâzi 'l-fârisiyyeti 'l-Mu'arrabe*, 117.

¹²⁰ Tietze, *TETTL*, 2016, 3/120.

¹²¹ Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luġa*, 14/311; el-Cevâlîkî, *el-Mu'arrab mine 'l-kelâmi 'l-a'cemî*, 480; Şîr, *Kitâbu 'l-elfâzi 'l-fârisiyyeti 'l-Mu'arrabe*, 121.

¹²² Tietze, *TETTL*, 2016, 3/124.

¹²³ *Derleme Sözlüğü*, 5/1861; 12/4504.

¹²⁴ İbn Düreyd, *Cemherati 'l-luga*, 2/921; Ezherî, *Tehzîbu 'l-Luġa*, 14/37; Zebîdî, *Tâcü 'l-arûs*, 19/549; el-Cevâlîkî, *el-Mu'arrab mine 'l-kelâmi 'l-a'cemî*, 477; el-Hafâcî, *Şifâ 'ü 'l-galîl fîmâ fî kelâmi 'l-'Arab mine 'd-daḥîl*, 227.

¹²⁵ Tietze, *TETTL*, 2016, 3/127.

¹²⁶ Ömer, *Mu'cemu 'l-lugati 'l-arabiyyeti 'l-muâsıra*, 3/1709.

¹²⁷ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu 'l-muhît*, 456; Şîr, *Kitâbu 'l-elfâzi 'l-fârisiyyeti 'l-Mu'arrabe*, 120; el-Hafâcî, *Şifâ 'ü 'l-galîl fîmâ fî kelâmi 'l-'Arab mine 'd-daḥîl*, 227.

¹²⁸ Tietze, *TETTL*, 2016, 3/155.

inkâr eden, inançsız, dinsiz, ateist” gibi anlamları olan “كافر” (kâfir) kelimesi daha yakın görünmektedir. Nitekim bunu mümkün gören kaynaklar da vardır.¹²⁹

26. gıybet: “Çekiştirme, kötüleme, arkasından kötü şeyler söyleme” anlamında kullanılan *gıybet* kelimesi için Tietze Arapça bir kelimeye (غماء) işaret etmiştir. Fakat kelimenin sözlüklerde bir karşılığı bulunamamıştır. Farklı hareke ve okunuşlarla incelendiğinde yine ifade edilen anlama yakın bir bilgiye rastlanmamıştır. Oysa kelimenin “bulunmama, gizlilik, görünmeme, gammazlık, çekiştirme, gıybet” gibi anlamları olan “غَيْبَة” (gaybe) kelimesiyle yakınlığı daha muhtemel görünmektedir. Zira bir kimsenin arkasından konuşma, yokluğunda konuşma, arkadan çekiştirme anlamıyla “gıybet” kelimesi kökenindeki “bulunmama, yokluk, görünmeme” anlamlarını içermektedir.

27. görün/kürün/kurun: Tietze “hayvanların su içtiği yalak, çeşme yalağı” anlamında kullanılan söz konusu kelimeler için Ermenice bir kökene işaret etmiştir.¹³⁰ Kelimenin işaret edildiği kökene ait olması muhtemel olmakla birlikte “havan, dibek, taş havuz, kurna, yalak” gibi anlamları olan Arapça “جُرْن”¹³¹ (curn) kelimesinden gelmesi de göz ardı edilemeyecek bir ihtimaldir.

28. haflek: Tietze “korkak” anlamındaki kelime için *ebleh* kelimesi ile aynı kökene sahip olduğunu ifade etmiştir.¹³² Tietze’nin işaret ettiği *ebleh* kelimesi daha çok “ahmak” anlamında kullanılmaktadır. Bu yüzden *haflek* kelimesi için Arapçadaki “korku, dehşet, kuruntu, endişe, şiddetli korku, panik” anlamlarında kullanılan “خوف” (havf) kelimesinin dikkate alınması mümkündür. Zira kelimenin *havf>haf* şeklinde bir dönüşüm sonrasında isimden isim yapan -lek, lak eklerinin (işlek, otlak kelimelerinde olduğu gibi) birleşmesiyle *haflek* şeklini aldığı düşünülebilir.

29. ilen-: “Beddua etmek” anlamında halk ağzında da kullanılan *ilenmek* kelimesi için Tietze Eski Türkçeye işaret etmiştir.¹³³ Bu mümkün olmakla birlikte ilgili kelimenin Arapçadaki “lanet etme, küfretme, beddua etme, sövme” anlamlarındaki “لعن” (la’n) fiili ile irtibatlı olarak değerlendirilmesi mümkündür.

30. kavsara/kalsıra: “Hasır çuval; kıyma, yağ koymaya yarayan büyük tahta kutu; büyük kulplu ya da kulpsuz sepet, sele” anlamındaki *kavsara/kalsıra* kelimeleri için Arapçadaki “bir çeşit sepet” anlamında kullanılan “قَوْصَرَة” (kavşara) kelimesine işaret edilmiştir.¹³⁴ Kaynaklarda “قوصرة” kelimesinin kökeni ile ilgili farklı bilgilere yer verilmiştir. Kiminde Arapça olmadığı, Arapçaya sonradan geçtiği ifade edilirken¹³⁵ kiminde de “Arapça olduğu söylenmektedir.” şeklinde kesin bilgi ifade etmeyecek ifadeler ver verilmiştir.¹³⁶

¹²⁹ Mustafa Sinanoğlu, “Küfür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/534.

¹³⁰ Tietze, *TETTL*, 2016, 3/329.

¹³¹ İbn Sîde, *el-Muhassas*, 3/182; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 3/449; Mes'ûd, *er-Râid*, 273.

¹³² Tietze, *TETTL*, 2016, 3/350.

¹³³ Tietze, *TETTL*, 2016, 3/597.

¹³⁴ Tietze, *TETTL*, 2016, 4/179.

¹³⁵ İbn Düreyd, *Cemherati'l-luga*, 2/743; el-Cevâlîkî, *el-Mu'arrab mine'l-keîlâmi'l-a'cemî*, 531.

¹³⁶ el-Hafâcî, *Şifâ'ü'l-galîl fimâ fi kelâmi'l-'Arab mine'd-dağîl*, 243.

31. ma: Tietze *ma* kelimesinin “biz” anlamında kullanıldığını ve Arapça “ما\ماء؟” kelimesinden geldiğini söylemiştir.¹³⁷ Fakat Arapçadaki “biz” anlamındaki “نحن” (nahnu) kelimesi ile Tietze'nin ifade ettiği *ma* kelimesinin herhangi bir yakınlığı bulunmamaktadır.

32. macera: “Olan biten şey” anlamındaki *macera* kelimesi için Arapçadaki “ما جرى” (mâ cerâ) tabirine işaret eden Tietze her ne kadar köken konusunda isabet etse de köken için verdiği “ne vuku buldu” anlamında isabet etmemiştir.¹³⁸ Zira söz konusu tabir “meydana gelen, gerçekleşen şey, vuku bulan, olup biten şey” anlamında olup tabirin başındaki “ما” edatı soru anlamında kullanılmamıştır.

33. oht: Tietze “vakit” anlamında yer verdiği kelime için Arapça “وَأْت” (vaqt) kelimesine işaret etmiştir.¹³⁹ Kelime Tietze'nin işaret ettiği kökenden daha çok Arapçadaki “çağ, yemin, dönem, devre, zaman, devir” anlamlarındaki “عَهْد” (‘ahd) kökenine daha yakın görünmektedir.

34. sak: Tietze *sak* kelimesi için “uyanık, dikkatli, tetikte, müteyakkız” anlamlarına, köken olarak da Eski Türkçeye işaret etmiştir.¹⁴⁰ Kelimenin işaret edilen kökene nispeti mümkün olmakla birlikte Arapçadaki “uyanmak, uyanık olmak, ayılmak, hava açılmak” gibi anlamları olan “صَحِيحِي” (şahiye) fiilinin ism-i fâil kalıbından gelen ve “uyanık, açık göz, dikkatli” anlamlarındaki “صَاحٍ” (şah) kelimesi olması da mümkündür.

35. tağar: “Tandır, toprak mangal; güvece benzer kap” anlamıyla zikredilen *tağar* kelimesi için Eski Türkçe “büyük kap, büyük torba” anlamında kullanılan *tağar* kelimesine işaret edilmiştir.¹⁴¹ İfade edilen köken bilgisinin doğru olması muhtemeldir. Ancak Arapçadaki “toprak ya da kilden yapılmış kap” anlamındaki “دَاقِرَة” (dâkıra) kelimesi de göz ardı edilemeyecek derecede yakınlık taşımaktadır.

36. telaş: Tietze “acelecilik, kaygı, stres” anlamıyla zikrettiği *telaş* kelimesi için Arapça “تَلَاشِي” (telâşî) kelimesine işaret etmiştir.¹⁴² Söz konusu kelime Arapça sözlüklerde “yok olma, gözden kaybolma, zail olma, ortadan kaybolma, telef olma, ortadan kaybolma” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁴³ Her ne kadar telaffuz benzerliği görülse de anlam bakımından Arapçadaki ilgili kelime ile bir yakınlığı bulunmamaktadır. Öte yandan kelimenin Farsça “telaş, çaba, uğraşma” anlamındaki “تَلَاش” (telâş) kelimesinden gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁴⁴

37. temesik: “Tapu senedi” anlamındaki *temesik* kelimesi için Arapça “temeşik” kelimesine işaret edilmiştir.¹⁴⁵ Fakat Arapçada işaret edilen kelimeye rastlanmamıştır. Tietze'nin kastettiği kelimenin yine Arapçadaki “tutunma, yazılı

¹³⁷ Tietze, *TETTL*, 2016, 5/99.

¹³⁸ Tietze, *TETTL*, 2016, 5/103.

¹³⁹ Tietze, *TETTL*, 2016, 6/123.

¹⁴⁰ Tietze, *TETTL*, 2016, 7/149.

¹⁴¹ Tietze, *TETTL*, 2016, 8/101.

¹⁴² Tietze, *TETTL*, 2016, 8/135.

¹⁴³ Zebîdî, *Tâcû'l-arûs*, 39/454; Ömer, *Mu'cemu'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*, 3/2010.

¹⁴⁴ Mehmet Kanar, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: İntişârâtı şîrin, 1372), 191.

¹⁴⁵ Tietze, *TETTL*, 2016, 8/144.

senet, çok sıkı bağlanma” gibi anlamları olan “تَمَسُّكٌ”¹⁴⁶ (temessük) kelimesi olması muhtemeldir. Tietze’nin yanlış bilgi vermesi muhtemel olduğu gibi kelimenin bu şekilde sehven yazılması da mümkündür.

38. uht: Tietze “vakit, zaman” şeklinde açıkladığı” *uht* kelimesinin Arapça “وقت” (vaqt) kelimesinden geldiğini ifade etmiştir.¹⁴⁷ Oysa kelimenin Arapçadaki “çağ, yemin, dönem, devre, zaman, devir” anlamlarındaki “عَهْدٌ” (‘ahd) kökeninden gelmiş olması daha yakın görünmektedir.

39. -vârî: “Benzerlik yapan ek” olarak açıklanan *-vârî* kelimesinin Arapça olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁸ Ancak Arapçadaki “وَارِي” (vârî) kelimesinin böyle bir anlam ve işlevine rastlanmamıştır. Tietze’nin verdiği bilgi eksik veya hatalıdır.

40. verev/verep: “Eğik, dolambaçlı, çapraz” anlamındaki kelimeler için Ermenice *ver* kelimesine işaret edilmiştir.¹⁴⁹ Tietze’nin işaret ettiği kelime ile söz konusu kelimeler arasında anlam ve telaffuz yakınlığı görünmemektedir. Buna mukabil Arapçadaki “eğim, çapraz, meyil, eğri, dolaşık, dolambaçlı” gibi anlamları olan “وَزْبٌ” (verb) kelimesi söz konusu kelimelere daha yakın görünmektedir.

41. yörep: Tietze *verev/verep* kelimelerine benzer şekilde *yörep* kelimesi için de “yamaç, yokuş” anlamlarına işaret etmiş fakat burada köken olarak Ermenice *verew* kelimesine yer vermiştir.¹⁵⁰ Hem *verev/verep* kelimeleri için hem de *yörep* kelimesi için benzerlik bakımından yukarıda ifade edilen Arapça “وَزْبٌ” kelimesi Ermenice *verew* kelimesinden daha öne çıkmaktadır denebilir.

SONUÇ

Andreas Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati* adlı 10 ciltlik eserinde Türkçe kelimelerin kökenlerini ele almıştır. Kökenlerden bahsederken bazıları ile ilgili bilgi vermemiştir. Öte yandan bazıları hakkında da kanaatimizce hatalı bilgiler vermiştir. Bu çalışmada Tietze’nin incelediği ve köken bilgisi vermediği kelimelerden kökeni Arapça olan 19 kelime ele alınmıştır. Bunun yanında 41 kelimedede de bazı yanlışlıklara işaret edilmiş ve kimi hatalı köken bilgileri düzeltilmiştir. Kelimeler incelenirken Arapça köken bilgileri üstüne odaklanılmıştır. Arapça dışındaki diğer yabancı dillerle ilgili çalışan araştırmacıların sözlüğü kendi çalıştıkları dillerin penceresinden ele almaları ve o merkezde incelemeleri sözlükle ilgili farklı kapıların açılmasını sağlayacaktır.

¹⁴⁶ Ömer, *Mu’cemu’l-lugati’l-arabiyyeti’l-muâsıra*, 3/2099.

¹⁴⁷ Tietze, *TETTL*, 2016, 8/324.

¹⁴⁸ Tietze, *TETTL*, 2016, 8/406.

¹⁴⁹ Tietze, *TETTL*, 2016, 8/424.

¹⁵⁰ Tietze, *TETTL*, 2016, 9/431.

KAYNAKÇA

- Abbâd, es-Sâhib İsmâil b. *el-Muhît fi'l-luga*. nşr. Muhammed Hasan Âl Yâsîn. Beyrut: Âlemu'l-kütüb, 1994.
- Anetshofer, Helga. "Tietze, Andreas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/147-148. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Cevâlikî, Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed el-. *el-Mu'arrab mine'l-keîâmî'l-a'cemî*. nşr. F. Abdurrahim. Dimeşk: Dâru'l-kalem, 1990.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-lugati ve sihâhî'l-arabiyye*. nşr. Ahmed Abdulgafûr 'Attâr. Kahire: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1990.
- Clauson, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. London: Oxford University Press, 1972.
- Durmuş, Mustafa. "Andreas Tietze (2017). Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati. Cilt 1-4. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları". *Bilig* 83 (2017), 351-358.
- Eren, Hasan. *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro, 2. Basım, 1999.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki. *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınları, 2. Basım, 1991.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-. *Tehzîbu'l-Luğa*. thk. Muhammed 'Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001.
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed el-. *Kitâbu'l-'ayn muratteben 'alâ hurûfi'l-meâcim*. nşr. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru mek, 2003.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-. *el-Kâmûsu'l-muhît*. nşr. Mektebu tahkîki't-turâsi fî müesseseti'r-risâle. Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 2005.
- Gelir, Mehmet Zeki. "Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati: Katkı ve Düzeltmeler". *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2022), 918-942. <https://doi.org/10.32321/cutad.1060181>
- Gülensoy, Tuncer. *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- Güner, Galip. "Andreas Tietze, Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati (Cilt 2, F-J, Wien 2009)'na Katkılar". *Bellekten*.
- Hafâcî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-. *Şifâ'ü'l-galîl fîmâ fî kelâmi'l-'Arab mine'd-dağîl*. nşr. Muhammed Keşşâş. Beyrut: Darul Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Düreyd, Ebûbekir Muhammed b. Hasan. *Cemherati'l-luga*. nşr. Remzî Munîr Be'albek. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1987.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim b. Ali. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasen Alî b. İsmâil ed-Darîr el-Mürsî. *el-Muhassas*. nşr. Halil İbrahim Ceffâl. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, 1996.
- İbrahim, Mustafa vd. *el-Mu'cemu'l-vesît*. Kahire: Mektebetü's-şuruku'd-devliye, 2004.
- Kanar, Mehmet. *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: İntişârâtü şîrîn, 1372.
- Korkmaz, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.
- Ma'lûf, Luis. *el-Muncid fi'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*. Beyrut: Dâru'l-maşrik, 2000.

- Mes'ûd, Cübrân. *er-Râid*. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1992.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Ömer, Ahmed Muhtar. *Mu'cemu'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*. Kahire: Âlemu'l-kütüb, 2008.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Küfür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/533-536. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Süveydî, Selâmet Abdullah es-. *Şi'ru kabileti Zübyân fi'l-câhiliyye*. nşr. Selâmet Abdullah es-. Doha: Matbûatu câmiati Katar, 1987.
- Şîr, Eddî. *Kitâbu'l-elfâzi'l-fârisiyyeti'l-Mu'arrabe*. Beyrut: el-Matbaatu'l-Katolikiyye, 1908.
- Tietze, Andreas. "Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı ve Gelişme Safhaları". *Türk Dili* 618 (2003).
- Tietze, Andreas. *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*. Ankara: Simurg, 2009.
- Tietze, Andreas. *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*. Ankara: Tüba, 2016.
- Yılmaz, Emine. "Andreas Tietze'nin Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı'nda Kıbrıs Ağzı Verileri". *Türkbilig* 46 (2023), 221-225.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. nşr. Heyet. Kuveyt: Matbaatu hukûmeti'l-Kuveyt, 1969.
- Dîvânu şî'ri'l-Musakkab el-'abdî*. nşr. Hasan Kâmil es-Sayrafî. Kahire: Ma'hedu'l-mahtûtâtî'l-'arabiyye, 1971.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Basım, 1993.